

Fa'a'itera'a i te parau huna : e aha te mau ha'aputuputura'a n? te parau o te P? T?matara'a n? P?titifa apato'a ?

Page 1

'Ua fa'atupu te fa'aotira'a a te fa'aterera'a hau i te hō'ē fatira'a i te tau ve'ave'a o te matahiti 2021, nō te fa'a'ore i te mau ha'aputuputura'a parau nō ni'a i te mau tāmatara'a 'ātōmī i Pōrīnetia.

Mā te fa'a'ino-'orera'a i te mau 'ohipa ato'a i ravehia nā mua a'e, ma te ha'avā-'orera'a ato'a i te tau nō amuri a'e, noa atu 'aita e nehenehe ra e 'ite i te mau ha'aputuputura'a o te mau hi'opo'ara'a nō "Sahara", e hōrō'a mai teie huru raverā'a i te māramarama 'āpī i ni'a i te raura'a tuha'a o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a :

te mā'itira'a i te vāhi, te poritita i te pae o te pārurura'a, te mau fifi o te arutaimāreva 'e te mau fifi i te pae o te ora-maita'ira'a o te mau tāmatara'a, te huru o te hāmanira'a i te mau mauha'a tama'i, te mau hope'a i te fāito tuha'a fenua, vaefenua 'e i rotopū i te mau fenua ra'ituāta'a o te pāura 'ātōmī e toru 'ahuru matahiti i te maoro nā Tuamotu mā...

I teie mahana, 'ua Tīriti-rahihia te mau 'ōpanira'a o tei pāto'i i te mau ha'aputuputura'a a te hau, 'aita e ti'a 'ia pāpa'i i te hō'ē 'ā'amu tā'ātoa o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a, e tae roa mai i teie mahana, e te Piha nō te Pārurura'a i te Parau, te ECPAD, 'aore rā te fa'atere hau nō te mau fenua 'ē'ē.

Teie rā, tē vai noa ra te mana i te pae o te CEA 'aore rā o te DGA, e tāpe'a ra i te pōnao hou te fa'aotira'a i te tau ve'ave'a o te matahiti 2021 nō te tahi mau tumu parau Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a, i roto iho ā rā i te pae nō te ora-maita'ira'a 'e te arutaimāreva.

Te tau o te '?amu n? roto i te parau : te P? T?matara'a n? P?titifa apato'a tei 'ite-m?t? muahia e te mau 'itera'a p?p?

'Ua piri roa te 'ā'amu o te mana 'ātōmī a te nu'u i te mau pū e hāmani ra i te mau mauha'a tama'i, 'oia ho'i te CEA o tei ha'amau i terā 'ohipa, e te mau nu'u fa'ehau tei fāna'o i te uta'airi nō te fa'anaho i te hāmanira'a i te mau mauha'a tama'i nā te raura'a vāhi i mā'itihia e te nu'u fa'ehau i te fenua 'Āreteria 'e i muri mai i Pōrīnētia.

'Ua riro teie tau mātāmua nō te pāpa'ira'a 'ā'amu, tei ha'amatahia i 1980 ra, e pitī īa taime fa'anahora'a : te hōrō'ara'a i te hō'ē 'ā'amu, tei fa'atumuhia i ni'a i te mau ti'a ha'apa'o 'e tei pāpa'i-'āmuhiā e rātou, ma te 'ore ato'a rā e hōrō'a i te tahi a'e fa'ati'ara'a 'ia nehenehe e

fāna'o i tā rātou iho mau ha'aputuputura'a. 'Ua huna ato'a te tahi mau mero e rave ra i te mau fa'aotira'a i te 'ohipa, nō reira, 'aita ā i 'itehia atura i te vāhi i reira te fa'aotira'a poritita nō ni'a i te mau hu'ahu'a 'ātōmī fa'ehau e tupu ai.

'Aita te huira'atira 'aivāna'a i 'ite noa a'e i te Tōmite nō te mau mauha'a 'ātōmī, tei ha'amauhia nā roto i te hō'ē fa'auera'a i te 26 nō 'Ātopa 1954 [1], e i muri iho i te tōmite nō te mau vāhi ātea, tē 'ōpuā ra i te fa'anahora'a pupuhira'a. E parau mau ato'a te reira nō te tuha'a fenua nō te mau tā'aira'a a te mau nūna'a ato'a a te CEA 'aore rā nō te hi'opo'ara'a rahi a te DAM, nō te vai-'orera'a i te mau ha'aputuputura'a a te feiā tuatāpapa i te parau 'ātōmī.

Nō reira, 'ua pāpa'ihiā te 'ā'amu poritita o te pāura nā roto i te fa'ata'ara'a i te tahi atu mau fāito fa'aotira'a, ma te 'ore e ha'apa'o i te mau puna (te mau tāu'aparaura'a a te 'āpo'ora'a, te mau ha'aputuputura'a a te mau pū, tei fa'a'ohipa-'oi'oihiā e Yannick Pincé tāne [2]), e te ha'apao-'orera'a i te fāito faufa'a roa a'e o te Pāpa'ira'a parau rahi nō te pārurura'a 'e nō te Pārurura'a o te Fenua, o tei ha'amata i te mātara hou te mau ha'apurorora'a i te matahitī 2021[3].

'Ua fa'atupu te mau 'ohipa tā te feiā ha'api'i i ti'a 'ia fa'atupu i roto i teie huru tupura'a i te tahi pāto'ira'a : te tahi puta pāto'i e tāmata ra i te pāpa'i i te mau parau māmū

'e nō te fa'ata'a i te mau parau tumu nō ni'a i te ora-maita'i-ra'a o te mau hi'opo'ara'a 'ātōmī i ravehia i 'Āreteria 'e i muri iho i Pōrīnetia Farāni. 'Ua fa'aitoito 'oia i te mau 'ite 'ia pāpa'i i te hō'ē 'ā'amu nō ni'a i te mau peu mātauhiā o te hāmanira'a i te mau pāura i te mau vāhi tāmatara'a.

Nō reira, 'ua ha'apa'ohia te 'ā'amu mātāmuā nō ni'a i te mana 'ātōmī a te nu'u i Farāni e e piti pū o tei fa'a'ohipa i te 'ā'amu i te pae o te parau, terā rā, 'ua tāu'a-'ore rāua te tahi i te tahi nō te 'erera'a i te mau tāu'aparaura'a i roto i te mau vāhi mātauhiā (te mau putuputura'a, te mau ve'a) o te mau ha'a'atira'a 'āmui o te ha'apurorora'a:

'Ua riro te 'ā'amu o te mau tāmatara'a 'ātōmī 'ei tuha'a nō te 'ā'amu poritita, te 'ā'amu ato'a rā o te ihi e te mau rāve'a 'aravīhi 'āpī, te arutaimārevā, te mau ohipa tei tupu i ni'a i te fenua, e te hau 'ēmēpera. 'Ua pāto'i-rahīhīa te feiā 'imi i roto i teie mau tuha'a, 'ia rave i te 'ohipa nā roto i te mau puta mana, nō roto mai i te mau Ha'apu'era'a parau a te Hau, 'aore rā nō roto mai i te mau fa'aterera'a, e 'ore e tu'u ra i tā rātou mau ha'aputuputura'a i reira 'e e fāna'o ra i tā rātou iho mau pū : te Piha nō te Pārurura'a i te 'Ā'amu i tōna raura'a vāhi ("Vincennes", "Brest" nō te nu'u moana, "Châtellerault" nō te hāmanira'a i te mauha'a tama'i, "Pau" nō te rave 'ohipa), e tae noa atu i te CEA-DAM, teie fa'anahora'a tei 'ore i ha'apa'o i tāna tī'ara'a nō te hōro'a i te huira'atira i te hō'ē piha nō te mau ha'aputuputura'a parau e te mau rāve'a ha'apararera'a parau.

I te matahiti 1998, 'ua hōrō'a te pāpa'i ve'a ra 'o Vincent a Jauvert i te mau heheura'a i roto i te ve'a "Nouvel Observateur" nō ni'a i te hina'aro rahi o te hope'a i roto i te 'ohipa mātāmua a te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa [1] apato'a nā roto i te mātarara'a o te mau ha'aputuputura'a parau nō Vincennes i raro a'e i te fa'aterera'a a Jospin tāne. Tē hi'opo'a nei te CDRPC i te hina'aro rahi o te mau ha'aputuputura'a a te hau nō te pāpa'i i te mau poritita pārurura'a e te mau fifi i te pae nō te ora-maita'ira'a. 'Ua 'āpī ti 'o Barrillot 'e 'o Bouveret i te raura'a fa'anahora'a nō te ani i te mau pū fa'ehau, 'aita rā rāua i tāu'a i te tahi atu moni, tei riro i muri i te mea nava'i : te SGDSN, tei ti'aturi ia Matignon ; te mau ha'aputura'a hau ; te mau Ha'apu'era'a parau a te Hau. I te matahiti 1999, 'ua ha'amana'o te CDRPC, te 'Etārētia 'Evaneria nō Pōrīnētia Farāni 'e te 'Āpo'ora'a nō te mau 'Etārētia nō te Ao nei (Fenua Herevetia) i te pi'ira'a 'ia Tīti i te mau ha'apu'era'a parau, e horo'a nei i te tā'airaa i rotopū i te feiā pāto'i i te mana 'ātōmī nō Pōrīnētia 'e nō 'Europa. E rata faufa'a 'ore noa ā terā [2].

I muri a'e i te parau fa'a'ite a Barrillot i nene'ihia i te matahiti e 2005 ra, "Te mau Mā'ohi e te mau tāmatara'a 'ātōmī. Ti'amāra'a fāito fenua 'e vaefenua I te matahiti 2006, 'ua pahonō mai te Fare tōro'a nō te Pārurura'a i te parau nō te ti'amāra'a o te fenua 'e te ti'aturira'a i te fenua Pōrīnētia, e ha'apāpū ra i te parau huna e te mau ta'a'ēra'a o te mau ha'amāramaramara'a i nene'ihia e te feiā mana nō ni'a i te mau topara'a. Pāruruhi i mua i te mau 'ohipa", e 'ōpani ra te reira i te uira'a nō ni'a i te mau putuputu nō ni'a i te mau topara'a hihi. I te taime o tōna terera'a i Tahiti i te matahiti e 2008 ra, 'ua parau o Marcel Jurien de la Gravière, te ti'a nō te pārurura'a i te mau mauha'a 'ātōmī 'e i mua i te mau hihi nō te mau 'ohipa 'e te mau rāve'a 'aravihi nō te pārurura'a (DSND): "Te ha'amana'o nei au ia 'outou 'e 'ua ha'apāpūhiā ē, 'aita e fa'a'itera'a parau huna nō teie mau putuputura'a'.

'Ua t?pe'ahia te h?''?'amū: te mau ha'am?u'araa n? te ture n? 2008 ra 'e te ''?'a e t? pae atu ai i te ha'av?ra'a

I te tau o te tauira'a o te Ture Faufa'a 'Ā'i'a nō 2008, 'ua tāpa'ohia teie 'ōpanira'a o te mau putuputura'a parau i ni'a i te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a e te ture. Noa atu tōna ti'amāra'a i te pae o te faufa'a, e mea vī'oiā i teie nei, te tahi huru ta'a'ē nō roto i te 'ā'amu Farāni : te mana'o nō te tae-'orera'a i te tahi noa a'e mahana i te reira fāito.

Tē pāto'i tāmau nei te parau L213-2 i te fa'a'itera'a i te hō'ē a'e huru "pararerā'a", tei fa'ata'ahia mai " e nehenehe terā 'ohipa e arata'i i te ha'apararera'a i te mau ha'amāramaramara'a e fa'ati'a ra i te 'ōpuara'a, i te hāmanira'a, i te fa'a'ohipara'a, 'aore rā i te tu'ura'a i te mau mauha'a 'ātōmī, te mau mauha'a ihiora, 'e te mau mauha'a 'ātōmī huru rau [...] " [3].

'Ua fa'a'itehia te fa'a'ohipara'a fa'arahi o te ture, i roto i te 'ohipa fa'atere nō te fa'a'ite i te mau ha'aputuputura'a parau, nō te mau ve'a mai te 'ōpuara'a nō te fa'arahi i te taura'a manureva nō Pape'ete (te anira'a i te Piha nō te Pārurura'a i te Parau (SHD), tei pāto'ihia e te pāpa'i puta i 2008 ra), e 'aore rā, te fa'anava'ira'a faufa'a o te mau hope'a o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a ('ua pāto'ihia te anira'a i te matahiti e 2019).

Nō reira, 'ua ha'afifi te ture i te mau mā'imira'a nō ni'a i te mau tāmatara'a 'ātōmī 'ahuru ma piti matahiti te maoro. E mea rahi te taime tō te pāpa'i 'ā'amu 'o Jean-Marc Regnault, nene'ira'a i te mau ve'a nō ni'a i te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a, 'ia au i te hō'ē ve'a "Piha nō te Pārurura'a i te Parau (SHD)" nō roto mai i te "GR R" (te mau ha'aputuputura'a parau a te Piha tōro'a o te fa'atere hau), o tei 'ore i 'itehia mai te matahiti e 2008 mai ā.

Terā rā, 'ua vai noa tāna mau parau e nehenehe te tahi atu mau ta'ata mā'imi e fāri'i i te hō'ē mana'o ti'a nō ni'a i te puta 'e e fa'aaau i terā 'ohipa nō te fa'aaau i tā rātou hi'opo'ara'a i tāna iho. Noa atu te mau fa'ata'ara'a i fa'aotihia i 2021 ra, 'aita te parau L213-2 o te ture nō 2008 ra i fa'a'orehia 'e tē vai noa ra ā terā 'ei fifi nō te feiā tuatāpapa i te 'ā'amu 'ātōmī, i rāpae i te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a ana'e, e fa'a'ite ra e, tē ha'apapū nei te feiā mā'imi i te tāmau-noara'a i te rave i te mau 'ōpuara'a hunu nō te mau hi'opo'ara'a 'ātōmī^[4].

'Ua fa'a'ite mai te mau 'ohipa 'e 'ua riro te parau nō ni'a i te 'orera'a e parare 'ei hunara'a nō te ārai i te mau tuha'a ha'amā o te hāmanira'a i te pāura, te mau tā'aira'a ānei e te mau tuha'a fenua nā te ara e te mau fenua tahito 'aore rā te mau fifi i te pae nō te ora-maita'ira'a 'e te arutaimāreva. I te 'ōmuara'a o te matahiti 2011, 'ua fa'ahiti o Maurice Vaïsse i teie mana'o hepohepo: "Mai te mea e, 'aita tātou e ha'apa'o maita'i, e nehenehe teie hi'opo'ara'a i te pae nō te 'ā'amu e riro mai te hō'ē fa'aarara'a nō te pohera a."^[5] Nō reira, 'ua ha'amata te hō'ē tau o'e nō te pāpa'ira'a i te 'ā'amu, terā rā, 'ua ti'a i te roara'a e 50 matahiti 'ia fāri'i i te mau ha'aputuputura'a o te mau hi'opo'ara'a mātāmua i ravehia i 'Āreteria. Nō ni'a i te 'ā'amu o te ora-maita'ira'a, tē ha'apapū ra te hō'ē fa'auera'a i ravehia i te matahiti hō'ē ā e te ture nō te matahiti 2008 (1 nō 'ēperēra) 'e o te mau "fa'anahora'a mā'imira'a nō ni'a i te ora-maita'ira'a 'e/aore rā te mau ma'i pe'e" ana'e te nehenehe e tomo i roto i te "Tāpura o te feiā ohipa nō te ora-maita'ira'a" i ha'amauhia e Pātitifa. I te matahiti 2009, 'ua hōro'a te mau nu'u fa'ehau i te hō'ē pū ta'a'ē, o Sepia Santé, i te hō'ē tuha'a o teie moni nō te hō'ē mā'imira'a i te pae nō te ma'i.

I tō te ture Morin ha'amaura'a i te hō'ē tōmite nō te ta'ata i ro'ohia i te mau tāmatara'a 'ātōmī (CIVEN) i te matahiti 2010, e nehenehe ai te mau mero e rite i te mau puta ha'aputuputura'a, 'ua riro mai teie mau 'ōpanira'a huru rau 'ei mea fifi roa atu ā 'ia fa'atere. 'Ua tūrai te 'ino'ino i tupu mai nā roto i te fa'a'ohipara'a i teie ture, e te hina'aro 'ia fa'atia i tō rātou ti'a-noara'a i ni'a i te

mau vāhi vi'i'i nō te feiā 'ohipa tahito, i te mau tā'atira'a a te feiā tahito 'ia mā'iti i te hō'ē ha'avāra'a nō te fāri'i i te mau puna e fa'ati'a ra ia rātou 'ia pāpa'i i tā rātou iho 'ā'amu, mai te mau fifi i te pae nō te ora-maita'ira'a o tā rātou i fa'aruru. 'Ua riro te raverā'a a te ture, tei niuhia i ni'a i te ture o te 10 nō Tiurai 1978 nō ni'a i te ti'amāra'a 'ia fāri'i i te mau parau fa'atere, 'ei mea roa 'e te fifi. I te 10 nō 'Ātopa 2010, 'ua hōrō'a te Tiripuna Fa'atere nō Paris (TA) i te hō'ē fa'aotira'a maita'i i ni'a i te feiā pātoi (AVEN e Moruroa e tātou), tā te 'Āpo'ora'a a te Hau i fāri'i i te 20 nō fepuare 2012^[6], ma te tūra'i i te fa'atere hau nō te pārurura'a 'ia fārii e, te hina'aro 'ia fa'a'ite i te TA i te mana'o o te tōmite fa'atere^[7] nā roto i te tōmite nō te Pārurura'a i te fenua (CSDN). I te pae hope'a, e 245 parau pāpa'i tei fa'a'orehia 'e tei tae mai i te feiā 'imi mai te mea e, 'ua fa'aro'o rātou i te parau nō te huru raverā'a nā roto i tō rātou pirira'a i te hō'ē 'aore ra i te tahī atu mau tā'atira'a a te feiā tahito.

'Ua fa'aoti te fa'aterera'a hau i te fa'a'ore (tiurai 2021), e fa'ati'a ia t?tou 'ia fa'a'?p? i te uira'a n? ni'a i te '?amū

I te pae hopea, 'ua 'ōpanihia te hō'ē tuha'a o te mau ha'aputura'a o te mau mauha'a 'ātōmī a te nu'u nō te 'orera'a e nehenehe e pāpa'i i te hō'ē 'ā'amu pāpa'ihia o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a nō te ha'amana'o 'aore rā nō te ha'affihia.

'Ua riro te tāmatara'a nō te fa'a'ore i teie 'ohipa i ma'iri 'ei tauira'a i te pae fa'anava'ira'a faufa'a : e "fa'aaura'a i te nu'uraa i mua" tei fa'ata'ahia i te matahiti 1993, nō te feruri i ni'a i te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a, i muri a'e i te fa'aotira'a a F. Mitterrand. I te taime a tere ai o François Hollande i Pape'ete i te matahiti 2016, 'ua ha'amata o François Hollande i te fa'aruru i te mau hope'a o te mau tāmatara'a : 'ua pāhono tāna fa'ati'ara'a parau i te hina'aro i fa'ahitihiia i roto i te parau fa'ata'a a te tōmite uiuira'a a te 'Āpo'oraa nō Pōrīnetia i te matahiti 2005 nā roto i te fa'a'ohipara'a i te mana'o e te hō'ē Fare Ha'api'ira'a 'e te hō'ē pi'ira'a ha'amana'ora'a " 'ia 'ore te feiā 'āpī mā'ohi 'ia ha'amo'e i teie tau o tō tatou 'Ā'amu ", ma te hina'aro, i roto i te hō'ē rāve'a tāta'itahi, " 'ia hutu i te 'āpī nō ni'a i te mana 'ātōmī"^[8]. Hō'ē matahiti i muri mai, i te 17 nō māti 2017, 'ua ha'apāpū te tāpa'ora'a i te mau fa'aaura'a a te fare Élysée nō ni'a i te fāri'ira'a i te 'ohipa 'ātōmī^[9] roto i tāna tumu parau 1.1.2 i te ha'amaura'a o te hō'ē "Pū nō te mau ha'aputuputura'a, te mau ha'amāramaramara'a 'e te mau pāpa'ira'a nō te fa'a'ite i te 'ā'amu o te mau tāmatara'a 'ātōmī i Pōrīnetia Farāni. Tē fa'ati'a ra te Hau e te Fenua 'ia rave 'āmui i te hō'ē fare (Hōtērā de la Marine) e te hō'ē pupu ta'ata 'aravihi nō te feruri i te mau mea e vai ra i roto. I te 'āva'e 'ātete 2024, 'ua fa'a'itehia mai teie pupu nō te feruri i nia i te pū nō te ha'amana'ora'a i raro a'e i te arata'ira'a a te Tino nō te hi'opo'a i te mau hope'a o te mau tāmatara'a 'ātōmī (DSCEN), te fa'aterera'a hau, e te hō'ē 'Āpo'ora'a nō te ihi i te 'āva'e 'ātete 2024^[10].

E mea fifi roa teie 'ohipa nō te mau hape o te 'ā'amu i fa'ahitihia i ni'a. Ma te pāpū maita'i, 'ua pāpa'i o Bernard Dumortier i te hō'ē hi'opo'ara'a faufa'a mātāmua nō ni'a i te 'ā'amu o te mau vāhi nō Pōrīnetia , i muri a'e i te hō'ē rāve'a 'aravihi, 'oia ho'i, 'ua fa'aineinehia te ta'ata pāpa'i puta i roto i te mau 'ite nō ni'a i te nātura. Teie rā, 'aita e vaiihō ra i te vāhi nō te ti'amāra'a o te mau mā'ohi e te ha'apa'o 'ore ra i te tumu parau nō ni'a i te mau hope'a i ni'a i te tuha'a fenua i rāpae i te mau vāhi pupuhira'a, i nia i te arutaimāreva 'aore rā i ni'a i te tōtaiete [11].

I roto i taua ārea taime, i raro a'e i te mau fa'auera'a a François Hollande 'e i muri iho a Emmanuel Macron, 'ua fa'aitoito te raura'a fa'anahora'a poritita i te 'ite nō ni'a i te mau tumu parau ta'a'ē nō ni'a i te tau o te fenua, te 'ohipa ānei nō Audin, te tōmite nō Rwanda, 'aore rā te parau fa'ata'a Stora, 'e 'ua nehenehe te huru nō te Tītira'a i te mau moni ha'aputura'a parau o tei 'ore i 'itehia nā mua [12]. I roto i teie mana'o, ua turu 'o Pōrīnetia (DSCEN, tāvinira'a arata'ihi a Yolande Vernaudon) i te fa'anahora'a mā'imira'a " 'Ā'amu e te mau ha'amana'ora'a o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a " nō te ha'amaita'i i te 'ite nō ni'a i te 'ā'amu o te mau hi'opo'ara'a. Nā teie fa'anahora'a i arata'ihi a te MSH nō Pātitifa i fa'atupu i te hō'ē 'ohipa 'āpī nō te uiuira'a i te mau ta'ata pa'ari 'e te nūna'a mā'ohi, i te pae rahi a'e. Teie rā, 'ua tāpa'o-ato'ahia te fa'a'orera'a i te mau ha'apu'era'a parau. Te na 'ō ra te parau 3 o te fa'aura'a i rotopū i te tuha'a fenua e te MSHP i ha'amanaahia i te hopea o te matahiti 2018 e : "nō te fa'ati'a i te feiā mā'imi i teie 'ōpuara'a , 'ua fafau te fenua Pōrīnetia Farāni i te rave i te mau ta'ahira'a ato'a e tītauhiā nō te Tīti i te mau ha'aputura'a parau 'āpī 'e nō te fārii i te reira te 'ite-maita'ira'a o te reira. 'Ua 'ite teie mau fa'anahora'a poritita i tō rātou 'aravihi i muri a'e i te matarara'a mai 'o "Toxique", te hō'ē 'ohipa e te hō'ē hoho'a nō te topara'a e tō rātou mau hope'a o tei pāto'i i te mau parau pāpū 'ore a te mau nu'u e te CEA [13]. 'Ua fa'atupu te mau rāvea ha'apurorora'a (te fa'ahiti-fa'ahoura'a i te mau fa'aotira'a a te mau ve'a Farāni 'e 'Europa) i te fa'atupu fa'ahou i te 'aimārōra'a nō ni'a i te mau fifi i te pae nō te ora-maita'ira'a o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a 'e 'ua tūra'i i te CEA 'ia pahono nā roto i te hō'ē puta e tāpe'a ra i tōna mau ti'ara'a nō ni'a i te topara'a [14].

I te 'āva'e tiurai 2021, 'ua riro te pāhonora a te Hau i te mau parira'a nō ni'a i te mau hunara'a i ni'a i te fāito 'e te mau hope'a o te topara'a 'ei 'āpo'ora'a teitei roa a'e, o tei fa'ati'a i te mau fifi o te ora-maita'ira'a e te moni o te mau mauha'a 'ātōmī ato'a. I ni'a i te mau ha'aputuputura'a parau, tē vai ra te 'āpo'ora'a i ni'a i te hō'ē fa'aotira'a tei ravehia hou te terera'a a te peretiteni Marcon i Pōrīnetia : te hō'ē 'ohipa nō te fa'a'orera'a i te mau parau i ravehia i roto i te hō'ē tōmite. 'Ua 'ōpua te fa'aterera'a hau e tāpe'a i te mau mero o teie tōmite nō te fa'ata'a i te mau ha'aputura'a Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a i te mau mero 'aravihi o te mau pu hāmanira'a (CEA e te mau nuu). 'Ua ha'apāpū-'oi'oihia te rata a te faatere hau mātāmua i te peretiteni

Édouard Fritch nā roto i te mau 'āparaura'a oraora i ni'a i te 'aira'a mā'a, 'ua ti'a 'ia faaō atu i te mau ti'a nō Pōrīnetia 'eiaha noa te mau 'ohipa hāmani hoho'a:

Te fa'atere hau mātāmua

nō te Rēpūpirita Farāni
Pari, i te 07 nō tiurai 2021

Peretitenira'a
nō Pōrīnetia Farāni
tei tāpae i te :
8 nō tiurai 2021

E te peretiteni,

'Ia au i tā 'outou anira'a, 'ua fa'aoti te peretiteni o te Rēpūpirita i te fa'anaho i te tahi 'āpo'ora'a teitei nō te fa'atītīaifaro i te fifi o te mau tāmatara'a 'ātōmī i Pōrīnetia Farāni e tō ratou mau hope'a, e 25 matahitī i muri a'e i te pāura hope'a. 'Ua ineine maita'i te mau pū 'ohipa o tā 'outou i ha'amau i teie 'āpo'ora'a.

'Ua riro terā 'ei 'ohipa nō te taui pāpū i te 'ite nō ni'a i teie tumu parau ta'a'ē 'e nō te fa'a'āpī i te 'āparaura'a i rotopū i te Hau 'e te fa'aterera'a hau nō Pōrīnetia , 'e nā roto i te reira, e tō tātou huira'atira.

'Ua ani au i te fa'atere hau nō te auhō'ēra'a 'e te ea, te fa'atere hau nō te mau fenua 'ē'ē, 'e te fa'atere hau nō te mau nu'u fa'ehau 'ia fa'aineine 'e 'ia fa'atere i te mau 'āna'ira'a o teie 'āpo'ora'a ta'a'ē, i roto i tō rātou iho tuha'a fenua. 'Ua ti'aturi ato'a vau e, e fa'a'ite mai te mau ta'ata 'aravihi teitei o te mau fa'anahora'a 'aravihi (CEA, CIVEN, INSERM, IRSN, INCA, e te tahi atu mau 'ohipa) i te huru o te 'ite 'āpī nō ni'a i te fāitora'a i te mau hope'a o te mau mauha'a 'ātōmī e te mau hope'a i ni'a i te ora-maita'ira'a o te ta'ata 'e te arutaimāreva.

'Ua fa'aarahia vau nō ni'a i te 'ohipa i te mau mahana ato'a, 'e 'ua hina'aro vau e fa'a'ite atu ia 'outou i te mau fa'aotiraa o tā'u e rave nō ni'a i te 'ohipa a te Fa'aterera'a Hau i te mau 'āva'e i mua nei.

Nā mua roa, tē ha'amana'o nei au i te huru ta'a'ē o teie putuputura'a, e mea 'āpī roa te rāve'a 'e te rahi o te mau tauira'a. 'Ua fa'a'ite terā 'ohipa i te hō'ē hina'aro mātauhiia 'ia 'imi i te mau rāve'a 'āpī nō te ha'amau i te mau niu 'āpī nō tā tātou tāu'aparaura'a nō ni'a i teie tumu parau ta'a'ē, o tā'u e mana'o nei 'e 'aita te Hau i fa'a'ite maita'i mai e tae roa mai i teie nei.

'Ua riro mai te hina'aro pāpū 'ia ha'amaitai 'e 'ia ha'apa'ari i te ha'api'ira'a nō ni'a i teie tumu parau i roto i te mau 'āva'e 'e te mau matahiti i mua nei nō te pāto'i i te tahi mau mana'o 'aore rā mana'o 'aita tō rātou e niu i te pae 'ite 'aivāna'a 'e e ha'afifi ra i te mau tāu'aparaura'a i mua i te huira'atira, e tia 'ia ravehia teie 'ohipa 'āpitihia e tō 'outou fa'aterera'a hau e te mau mā'ohi ato'a. I roto i teie tuha'a, 'ua ineine te mau fa'anahonahora'a i reira nō te pāhono i te mau anira'a ato'a 'ia haere mai i ni'a i te tahua nō te fārerei i te mau mā'ohi nō te fa'a'ite ia rātou i tā rātou 'ohipa.

'Ua horo'a ato'a vau i te mau fa'auera'a e tītauhia 'ia ti'a te mau rāve'a 'ōhie, tei fāri'ihiā i roto i tā 'outou 'ohipa e te fa'anahora'a nō te tau amuri a'e, e fa'a'ohipa-'oi'oihia 'e te pāpū i roto i te mau hepetoma i mua nei.

Edouard FRITCH tāne

Te peretiteni nō te fa'aterera'a hau nō Pōrīnetia Farāni

Te mata'eina'a nō Broche, i te purōmu nō Dumont d'Urville

'āfata rata 2551

98713

Pōrīnetia Farāni

Nō ni'a i te uira'a mātāmua nō ni'a i te tīritira'a i te mau ha'aputura'a parau. Mai tā outou i 'ite, e ti'a 'ia pāruru-maita'ihiā te mau ha'aputura'a parau nō ni'a i te mau puta 'ātōmī nō tō rātou huru ta'a'ē. E ti'ara'a ture ato'a tō Farāni nō te 'ōpani i te ha'apararerā'a i te mau ha'amāramaramara'a e parauhia ra e te ha'apararerā'a, noa atu e, nā roto noa i te ha'apa'o-orera'a. O te tāu'aparaura'a te mana'o tumu, ma te fa'aru'e i te mau ta'a'ēra'a i hōro'ahia e te ture. Nō reira, mai teie taime, e rave tātou i te mau rāve'a nō te hōro'a i teie parau tumu i te tā'āto'ara'a. E fa'arahi-roahia te 'ohipa nō ni'a i te hoho'a fenua 'e te fa'anahora'a i te mau ha'aputura'a parau, o tei ha'amata a'e na, nō te fa'anaho i te hōro'ara'a i teie mau puta ato'a ma te 'aravihi roa a'e. Tē fa'a'ite ra te reira i te tahi 'ohipa rahi 'e te mau rāve'a 'āpī.

E tūtavahia te ha'apāpūra'a 'e e fa'ai'te-'oi'oihia te mau moni 'āpī i te feiā mā'imi 'e i te huira'atira. E hi'opo'a te hō'ē tōmite i raro a'e i te mana o te fa'atere hau nō te mau nu'u fa'ehau i te nu'ura'a o tāna ohipa. I roto i te tuha'a purera'a, 'ua anihia 'outou 'ia 'āmui atu i roto i tā rātou mā'itira'a, 'e 'ia au i tā 'outou anira'a, 'ia mā'iti i te hō'ē pāpa'i ve'a nō Pōrīnetia nō teie 'ōpuara'a e tauturu ra i te hi'opo'a i te nu'ura'a o tāna 'ohipa.

I te pae hope'a, i roto i teie tuha'a mātāmua nō ni'a i te 'ā'amu 'e te ha'amana'ora'a, tē hina'aro nei au e ha'apāpū fa'ahou i te turu 'e te vai-maita'ira'a o te Hau nō te ha'amaura'a i te Pū Ha'amana'ora'a, o tei fa'ahitihia i roto i te 'ohipa.

Te piti o te uiraa faufa'a, nō ni'a ia i te mau hope'a o te mau tāmatara'a 'ātōmī i ni'a i te ea, o tei 'ore e nehenehe e pāto'i. E mea faufa'a roa 'ia hi'opo'a hōhonu a'e i te uira'a nō ni'a i te tā'aira'a i rotopū i te mau fāito iti o te fāfāra'a i te vi'ivi'i 'ātōmī 'e te māriri 'ai ta'ata o te "thyroid" ia. I te hō'ē ā taime, tē mana'ohia ra e, e fa'arahihia 'e e fa'ahōhonuhia te ha'api'ira'a i pi'ihia Sepia, 'ia hi'opo'ahia e te feiā 'ohipa ato'a i ni'a i te tahua Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a. I roto i te 'ohipa a te mau nūna'a ato'a, i te UNSCEAR iho ā rā e nehenehe te tāpura o te mau ma'i tei pi'ihia te fāfāra'a i te vi'ivi'i 'ātōmī e tauihia.

Nā roto i te ta'irurura'a nō ni'a i te ea, 'ua riro te pāturura'a i hōro'ahia nō te ti'ara'a o tō 'outou puta māriri 'ai ta'ata 'e te fa'ahotura'a i te mā'imira'a i ni'a i te māriri 'ai ta'ata nā roto i te pāturura'a a te taata e te mau rāve'a, e te mau rāve'a ha'apurorora'a, 'ei rāvea nō te ha'apāpū i te fafaura'a a te Fa'aterera'a Hau i te mau ti'a mana nō Pōrīnetia nō te turu i te hi'opo'ara'a 'e te utuutu-maita'ira'a a'e i te feiā ma'i.

Mai tā te peretiteni o te Rēpūpirita Farāni e ha'amana'o ra, e mea 'ōhie roa 'e e mea māramarama roa te parau tumu nō ni'a i te mau fa'aho'ira'a nō te feia i ro'ohia i te mau tāmatara'a 'ātōmī, 'e e ti'a 'ia fa'a'ohipahia : 'ua horo'a te Hau i te hō'ē ti'ara'a 'ia 'aufau i te mau fa'aho'ira'a nō te feiā i ro'ohia i te mau tāmatara'a 'ātōmī. E ti'ara'a nāna 'ia vaiiho i te mau ta'ata ato'a o te mana'o ra e, 'ua ro'ohia rātou i te 'ati 'ia hāpono i te hō'ē puta i te CIVEN. E fāito pāpū teie nō te parau ti'a. Teie rā, 'ua tāpa'ohia e noa atu te mau ha'amaita'ira'a i ravehia i ni'a i te tauira'a o te ture Morin i te matahiti 2018 ra, e nehenehe te fa'aohipara'a i te fa'anahora'a e vai noa ā 'ei mea fifi, nō te feiā ātea iho ā rā. Nō te fa'a'āfarō i teie huru tupura'a, 'ua ravehia te fa'aotira'a 'ia ha'amau i te hō'ē pū ta'ata e 'aravihi tō rātou i te pae rapa'aura'a 'e te fa'aterera'a, o tā ratou ti'ara'a o te haere īa i ni'a i te tahua nō te fa'a'ite ia rātou i tā rātou mau ti'ara'a, i pīha'i iho i te mau mā'ohi. Tauturu ia rātou 'ia hi'opo'a i tō rātou huru orara'a 'e 'ia ha'aputuputu i tā rātou puta. 'Ua ani au, 'ia ti'a teie pū e rave i tāna 'ohipa, i rotopū iho ā rā i te feiā tāviri i te mau ti'ara'a, e aha te mea e tītauhia 'ia ravehia nā roto i te ture 'ia fa'aroahia te taime hope'a nō te hāponora'a i te mau hoho'a i te CIVEN e toru matahiti (e tae roa atu i te hope'a o te matahiti 2024).

E tītau teie mau fa'anahora'a 'āpī i te tahi atu tūtavara'a i te pae moni a te CIVEN nō te fa'atia īāna 'ia fāri'i i te tahi mara'ara'a o tāna 'ohipa : e hōro'ahia te mau rāve'a e tītauhia nōna.

'Ua 'ite ato'a vau i te ti'aturira'a pūai 'e e 'aufau iho te Hau i te mau ha'amāu'ara'a i ravehia e tā 'outou fa'anahora'a nō te Pārurura'a i te mau ta'ata ma'i tei ro'ohia i te mau hi'opo'ara'a a te CIVEN. E au ra, e mea tano teie anira'a. 'Oia mau, e mea mātauhiia 'ia 'aufau i te mau ha'amāu'ara'a a te huiraatira i pīhai iho i te fa'anahora'a o te mau fa'aho'ira'a moni.

Rata a te fa'atere hau mātāmua ra o Jean Castex i te peretiteni ra 'o Edouard Fritch i te 7 nō tiurai 2021, nō te ha'apāpū i te fafaura'a 'ia Triti i te mau ha'aputura'a Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a i ravehia i rotopū i te 'āpo'ora'a i te 1'e i te 2 nō tiurai 2021.

Tē fa'aite nei te tahua ha'aputu faufa'a nō te ha'amana'ora'a i te ta'ata i te matarara'a o te mau ha'a- putura'a parau o te rahira'a e pae pū : te mau Ha'aputura'a parau a te Hau, te Piha nō te Pārurura'a i te Parau (SHD), te ECPAD, te DAM 'e te DGA nō te Tuha'a nō te hi'opo'ara'a i te mau pū hi'opoara'a 'ātōmī^[15]. E tae roa mai i teie mahana, 'aita te mau fa'aterera'a e fa'a'ohipa ra i te huru nō te fa'a'orera'a i te parau : ma te ha'apa'o maitaira'a a te Piha nō te Pārurura'a i te Parau (SHD) 'e a Courneuve (MAEE), e 'aore rā, te ECPAD, te ha'apa'o maita'ira'a i te DGA e tāna Piha nō te hi'opo'ara'a i te mau mauha'a 'ātōmī, e te fa'ahapara'a a te CEA- DAM, e fa'aru'e ra i tāna mau ti'ara'a. 'Ua fa'atupu te ha'amaura'a o te hō'ē tōmite uiuira'a a te 'āpo'ora'a nō ni'a i te mau hope'a o te mau tāmatara'a 'ātōmī i te tau māhanahana o te matahiti e 2024, tei arata'ihiia e Didier Le Gac, e tāna pāpa'i parau ra o Mereana Reid Arbelot, Triti ture mā'ohi, i te hō'ē tauira'a 'āpī e tae roa atu i te taime a ha'amouhia ai te 'Āpo'ora'a a te Hau i te 9 nō Tiunu e 2024. I te 'āva'e 'ātopa i te matahiti 2024 (mahana pāpa'ira'a o teie fa'aarara'a), 'ua tu'u fa'ahou te tōmite i ni'a i te tāpura 'ohipa a te 'āpo'ora'a 'āpī.

Nō ni'a i te tahi hi'ora'a mai te 'ā'amu ra te huru, e mea 'oi'oi roa 'ia ha'avā i te mau hope'a o te mau fa'ata'ara'a i fa'aotihia i te matahiti e 2021. E mea ti'a teie mau fa'ata'araa, e tae noa atu i te mau ha'aputuputura'a fenua (SPAA), 'ia fa'a'āpī i te mau uira'a nō ni'a i te 'ā'amu o te mau hi'opo'ara'a, i roto i te hō'ē tā'aira'a e te mau tupura'a faufa'a a'e o te 'ā'amu. 'Ia au i te 'ā'amu o te huru 'e te mau 'aimārōra'a a te ihi nō ni'a i te ora-maita'ira'a, e fa'ahitihia te uira'a nō ni'a i te tāne 'e te vhine, mai te huru o te orara'a e fātata ra iāna. E tītau terā 'ohipa i te ha'aputuputura'a i te feiā tuatāpapa i te 'ā'amu nō ni'a i te ea, i te fa'anava'ira'a faufa'a, i te tōtaiete, 'e te tahi atu raura'a 'ohipa (te fenua, te mau ta'ata, te ihi tōtaiete) nō te feruri i ni'a i te tā'āto'ara'a o te 'ā'amu o te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a, e 'ore e hope nā roto i te fa'a'orera'a e te hau.

Ha'apotora'a parau

La décision prise en 2021 de déclassifier les archives du CEP, processus encadré par une commission où le Pays est représenté, est très inégalement appliquée par les administrations concernées : loyalement par le Service Historique de la Défense (SHD) et le Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères (MAEE) ou l'ECPAD ; avec mauvaise volonté pour la DGA et son Département du Suivi des Centres d'expérimentations nucléaires ; par le mépris, de la part du CEA, qui se dérobe à ses devoirs constitutionnels. Ces nouvelles sources, couplées aux archives territoriales (SPAA) et aux témoignages recueillis, permettent de renouveler les questionnements liés à l'histoire du CEP, en synergie avec les évolutions historiographiques. La question du genre se pose, comme celle de l'environnement, en des termes renouvelés par l'histoire des pollutions et des controverses scientifiques sur les enjeux sanitaires.

Puna o te parau

Non disponibles

Tapura puta tai'ora'a

Renaud Meltz, Alexis Vrignon, « Peut-on écrire l'histoire des essais nucléaires en Polynésie ? Ouverture des archives ne signifie pas convergence des mémoires », 20&21, « L'histoire des armées à l'épreuve des archives (second XXe-début du XXIe siècle) », dossier dirigé par Jonathan Hassine et Maxime Launay, à paraître en 2024. Manatea Taiarui, « L'ouverture des archives régaliennes des essais nucléaires en Polynésie française. Enjeux de déclassification et perspectives de recherche », *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, à paraître.

Rohiparau /Taparau/ Fatu parau

Renaud Meltz

Fa'atere nō te nene'ira'a

Parau papa'i ha'apapu

1. <https://www.nouvelobs.com/societe/20100216.OBS7098/nucleaire-la-france-et-les-cobayes-du-contingent.html>
2. Antoine Schiano di Lombo, *op. cit.*, 'api, 68 'e 'o Clémence Maillochon, « Te mau haere'a o te mau ta'ata'a pāto'i nō te pāto'i i te Pū Tāmatara'a nō Pātitifa apato'a (CEP) », vauvaura'a mana'o i ravehia i te Fare ha'api'ira'a teitei nō Hautes-Alsaces (UHA), tetepa 2023.
3. JORF n° 0164 o te 16 nō tiurai 2008, ture n° 2008-696 o te 15 nō tiurai 2008 'ia au i te mau ha'aputuputura'a.
4. Te ha'apāpū nei te ture PATR nō ni'a i te āraira'a i te mau 'ohipa tōtōāra'a 'e te ha'amāramaramara'a o te 31 nō tiurai 2021, o tei taui i te ture nō 2008 ra, i teie huru nā roto i te horo'ara'a i te fa'aterera'a i te hō'ē ti'ara'a hi'opo'ara'a hope 'ore nō ni'a i te ha'apararerera'a i te mau parau " 'ana'anatae nō te pārurura'a i te fenua ". Anaïs Fléchet 'e 'o Augustin Jaumier, "Te parau mātāmua: te mau ha'aputuputura'a i roto i te hepohepo", RHMC, tuha'a. 69, 1/2022, 'api. 9.
5. Maurice Vaïsse, « Te ihi 'ā'ai farāni e te 'ātōmī », Ve'a 'Ā'amu a te mau Nu'u, tuha'a. 262, n° 1, 2011, 'api. 3-8.
6. <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000025402176>
7. Te parau fa'ata'a a te tōmīte a'ora'a nō ni'a i te parau huna e te pārurura'a o te fenua, 2013-2015", Te pāpa'iraa Farāni. E nehenehe e fāna'o i te mau parau i ni'a i te natirara : https://medias.viepublique.fr/data_storage_s3/rapport/pdf/164000444.pdf
8. <https://www.vie-publique.fr/discours/198041-declaration-de-m-francois-hollande-president-de-la-republique-sur-les>
9. Renaud Meltz, « Mau parau huna 'oto mau. Te mau tāmatara'a 'ātōmī », *Te ora o te mau mana'o*, i te 21 nō tiunu 2022. <https://laviedesidees.fr/Tristes-secrets.html>
10. <https://www.radiol1.pf/nucleaire-le-centre-de-memoire-a-son-conseil-scientifique-et-culturel/>
11. Bernard Dumortier, Mururoa 'e Fangataufa, mau fenua motu o te hu'ahu'a 'ātōmī, 'api mātāmua nā Pierre Messmer, fare nene'ira'a Marines, Rennes, 2004. 'ia au i te tahī

parau mā'ohi 'a hi'o : Arnaud Hudelot, Bruno Barrillot, Marie-Hélène Villierme, Mau 'ite o te pāura, Fare nene'ira'a Univers Polynésiens, Papeete, 2017.

12. Sylvie Thénault, « Te fa'ati'ara'a rahi 'e te fa'aorera'a i te mau ha'aputuputura'a o teie nei tau. Te parau 'o Audin 'e te feiā i fa'a'ru'e mai i roto i te Tama'i nō te Ti'amāra'a nō 'Āreteria », Puta 'ā'amu. 'Ā'ai, Ihi tōtiare, 2019, 74 o te matahiti, no 3-4, 'api. 688.
13. *Ta'ero ; T?torotorora'a i ni'a i te mau t?matara'a 't?m? i P?r?netia far?ni*, Mau ve'a nō te mau fare ha'api'ira'a tuatoru nō Farāni, 2021.
14. CEA/DAM [Dominique Mongin], *Te mau t?matara'a 't?m? i P?r?netia far?ni. N? te aha, n? hea 'e e aha te mau hope'a ?*
15. <https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/article.php?larub=371&titre=essais-nucleaires-en-polynesie-francaise>